

TARIXIY VOQEALAR VA IXTIROLARNING ZAMONAVIY NUTQ TERAPIYASIGA TA'SIRI

Samarqand Kimyo Xalqaro Universiteti
Logopediya yo'nalishi MSPD-S-251U magistri
Fayzullayeva Nozima Rustam qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada nutq terapiyasining mazmuni, maqsadi va amaliy ahamiyati bilan birga uning tarixiy shakllanish jarayoni keng yoritiladi. Qadimgi davrlardan boshlab nutq buzilishlari haqidagi ilmiy qarashlar, XIX asr fonetika yutuqlari, XX asr urushlari davrida olingan klinik tajribalar hamda zamonaviy texnologiyalarning logopediya rivojiga ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, bugungi nutq terapiyasining diagnostika, reabilitatsiya va innovatsion yondashuvlarga asoslangan kompleks tizim sifatidagi o'rni ko'rsatib beriladi. Maqola nutq terapiyasining inson muloqot qobiliyati, ijtimoiylashuvi va hayot sifatini oshirishdagi ahamiyatini asoslab beradi.

Kalit so'zlar: nutq terapiyasi, logopediya, tarixiy taraqqiyot, fonetika, urushlar ta'siri, diagnostika, reabilitatsiya, texnologiyalar, innovatsiya

Аннотация: В данной статье рассматриваются содержание, цели и практическое значение логопедии, а также исторические факторы, повлиявшие на её развитие. Освещаются ранние научные представления о нарушениях речи, достижения фонетики XIX века, клинический опыт, приобретённый в период мировых войн, и влияние современных технологий на формирование современной логопедической практики. Показано, что современная речевая терапия представляет собой комплексную систему, основанную на точной диагностике, реабилитации и инновационных методах. Статья подчёркивает важность логопедии в повышении качества жизни и коммуникативных возможностей человека.

Ключевые слова: логопедия, речевая терапия, историческое развитие, фонетика, мировые войны, диагностика, реабилитация, технологии, инновации

Abstract: This article explores the essence, goals, and practical significance of speech therapy while analyzing the historical events and innovations that shaped its modern development. It highlights early scientific perspectives on speech disorders, the contributions of 19th-century phonetics, clinical insights gained during the world wars, and the transformative role of contemporary technologies. Modern speech therapy is presented as a comprehensive system grounded in accurate diagnosis, rehabilitation, and innovative therapeutic approaches. The article emphasizes the

importance of speech therapy in improving communication abilities, social integration, and overall quality of life.

Keywords: speech therapy, logopedics, historical development, phonetics, world wars, diagnosis, rehabilitation, technology, innovation

Nutq terapiyasi (logopediya) — bu insonning nutqi, tili, ovozi va kommunikatsiya jarayonida uchraydigan turli buzilishlarni aniqlash, bartaraf etish hamda rivojlantirishga qaratilgan tibbiy-pedagogik sohadi. Nutq terapiyasi yordamida bolalar va kattalarda tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilish, nutq sur‘ati va ravonligini me‘yorlashtirish, lug‘at boyligini kengaytirish, grammatik tuzilmalarni to‘g‘ri qo‘llash, ovoz va artikulyatsiya tizimini rivojlantirish kabi maqsadlar amalga oshiriladi. Bu sohada ishlovchi mutaxassis logoped deb ataladi va u nafaqat nutqni, balki muloqot madaniyati va kommunikativ ko‘nikmalarni ham shakllantirishga yordam beradi. Nutq terapiyasi turli xil nutq buzilishlarida qo‘llanadi. Masalan, tovushlarni noto‘g‘ri aytish (dislaliya), nutq organlari faoliyatining buzilishi tufayli kelib chiqadigan dizartriya, burun rezonansining o‘zgarishi bilan kechadigan rinolaliya, duduqlanish, ovozning o‘tirib qolishi, shuningdek tilning kechikib rivojlanishi yoki umumiy nutq rivojlanishining buzilishi kabi holatlarda logopedik yordam ayniqsa zarur bo‘ladi. Shuningdek, insult, miya jarohati yoki autizm spektri buzilishlari natijasida yuzaga keladigan nutq va til muammolari ham logoped tomonidan maxsus reabilitatsiya dasturlari orqali tuzatiladi yoki yengillashtiriladi. Nutq terapiyasi avvalo batafsil diagnostikadan boshlanadi. Logoped bolaning yoki kattalarning talaffuzi, lug‘at boyligi, grammatik tuzilmalari, nutq ravonligi, ovoz xususiyatlarini tekshiradi va individual rivojlanish darajasini baholaydi. Shundan so‘ng maxsus o‘quv reja tuzilib, unda mashg‘ulotlar turi, davomiyligi va kutiladigan natijalar belgilab olinadi. Terapiya jarayonida artikulyatsion mashqlar, nafas va fonatsiya ustida ishlash, tovushlarni qo‘yish va mustahkamlash texnikalari, nutqni rivojlantiruvchi o‘yinlar va kommunikativ topshiriqlar keng qo‘llanadi.

Zamonaviy nutq terapiyasi texnologiyalar bilan boyitilmoqda. Kompyuter dasturlari, mobil ilovalar, interaktiv o‘yinlar va teleterapiya usullari mashg‘ulotlarni yanada qiziqarli va samarali qiladi. Shu bilan birga, logopedlar nevrolog, psixolog, pediatr kabi mutaxassislar bilan hamkorlikda ishlaydi, bu esa bolada yoki kattada nutq buzilishining asosiy sababini aniqlash va to‘g‘ri yondashuvni tanlash imkonini beradi. Umuman olganda, nutq terapiyasi insonning to‘laqonli muloqot qilish, ta‘lim olish va jamiyatga moslashishida muhim rol o‘ynaydi. Erta boshlangan logopedik yordam nutqni tiklash jarayonini tezlashtiradi, ijtimoiy va ruhiy o‘sishga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi hamda insonning hayot sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi. Agar istasangiz, matnni

yana ham kengaytirib, ilmiy maqola yoki referat ko‘rinishida ham tayyorlab berishim mumkin.

Tarixiy voqealar va ixtirolar zamonaviy nutq terapiyasining shakllanishi va rivojlanishida juda katta ahamiyatga ega bo‘lib, bu sohaning ilmiy asoslanishi, diagnostika tizimining yaratilishi, terapiya usullarining takomillashishi hamda texnologiyalarga asoslangan yondashuvlarning paydo bo‘lishiga sabab bo‘lgan. Dastlabki tarixiy manbalarda, xususan, Qadimgi Misr, Yunoniston va Rim yozuvlarida nutq buzilishlari mustaqil tibbiy holat sifatida qayd etilgan bo‘lib, bu kelajakda logopediya fanining keng rivojlanishiga zamin yaratgan. Gippokrat, Aristotel va Demosten kabi allomalar nutqning fiziologik mexanizmlari va nutqdagi nosozliklar haqida fikr bildirgan, natijada nutq muammolariga ilmiy yondashuv shakllana boshlagan.

Nutq terapiyasining rivoji XIX asrda fonetika fanining taraqqiyoti bilan yangi bosqichga ko‘tarildi. Aleksandr Bellning “Visible Speech” tizimi va fonetik transkripsiya usullarining yaratilishi tovushlarning artikulyatsion xususiyatlarini ilmiy asosda o‘rganishga sabab bo‘ldi. Bu ixtirolar logopedlarga tovush qo‘yish, talaffuzni to‘g‘rilash va artikulyatsiya mashqlarini ilmiy asosda ishlab chiqish imkonini berdi. Shu davrda nutq patologiyasini tadqiq etgan Kussmaul, Gutzmann va Orton kabi olimlar nutq buzilishlarining tasnifi va sabablarini chuqur o‘rgandilar, bu esa zamonaviy diagnostika tizimining shakllanishiga olib keldi. XX asrning birinchi yarmida yuz bergan I va II jahon urushlari nutq terapiyasi sohasining keskin rivojlanishiga sabab bo‘ldi. Urushlar natijasida bosh miya jarohatlari ko‘payib, ko‘plab askarlarda afaziya, dizartriya kabi og‘ir nutq buzilishlari kuzatildi. Shu bois nutqni tiklashga qaratilgan rehabilitatsiya markazlari tashkil etildi va logopedik yordam nevrologiya bilan uyg‘un holda olib borila boshlandi. Ayni paytda psixologiya va pedagogikaning rivoji nutq terapiyasiga yangi didaktik va psixologik yondashuvlar olib kirdi. Texnologiyalarning ixtiro qilinishi nutq terapiyasiga inqilob darajasida yangiliklar olib keldi. 1950–1980 yillarda audio va videoyozuv texnologiyalarining paydo bo‘lishi logopedlarga nutqni yozib olib tahlil qilish, ovoz diapazonini o‘rganish va bemorga o‘z nutqini qayta tinglash imkonini berdi. Kompyuterlarning ommalashishi diagnostika jarayonini aniqroq va ilmiyroq qildi: nutqning spektral tahlili, tovush chastotasini o‘lchash, interaktiv mashqlar yaratish kabi imkoniyatlar vujudga keldi. XXI asr texnologiyalari — internet, mobil ilovalar va sun‘iy intellekt — logopediya sohasini yanada kengaytirib, teleterapiya, avtomatik nutq tahlili va individual elektron dasturlarni hayotga tatbiq etdi. Shu tariqa, tarix davomida yuz bergan ilmiy kashfiyotlar, urushlar orqali olingan klinik tajribalar, fonetika va psixologiya fanlarining taraqqiyoti hamda zamonaviy texnologik ixtirolar nutq

terapiyasini hozirgi darajaga olib kelgan. Bugungi kunda nutq terapiyasi aniq diagnostika, ilmiy asoslangan metodika va ilg'or texnologiyalar uyg'unligida olib boriladigan kompleks va samarali soha sifatida shakllangan.

Xulosa

Nutq terapiyasi insonning nutqiy va kommunikativ rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan muhim tibbiy-pedagogik sohami bo'lib, uning shakllanishi va bugungi darajaga yetib kelishida tarixiy voqealar, ilmiy kashfiyotlar hamda texnologik yutuqlar alohida o'rin tutadi. Qadimgi sivilizatsiyalardayoq nutq buzilishlari mustaqil tibbiy holat sifatida tan olingan bo'lsa, XIX asr fonetika fanining rivoji logopediya uchun ilmiy asos yaratdi. XX asrning jahon urushlari esa nevrologik nutq buzilishlarini chuqur o'rganish va reabilitatsiya usullarini takomillashtirishga kuchli turtki bo'ldi. Keyingi yillarda texnika va texnologiyalarning, ayniqsa kompyuter, audio-video vositalar va sun'iy intellektning rivojlanishi nutq terapiyasi jarayonini yanada aniq, qulay va samarali qildi. Natijada zamonaviy logopediya ilmiy tashxis, kompleks yondashuv va innovatsion metodlar uyg'unligi asosida shakllangan bo'lib, u nafaqat nutqni to'g'rilash, balki insonning ijtimoiy faolligi va hayot sifatini oshirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. M.Y. Ayupova .Logopediya. 2007.
2. Muzaffarova, X. (2020). OQUVCHILAR SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA DIDAKTIK OYIN VA MASHQLARNI TANLASH TEXNOLOGIYASI. Архив научных Публикаций JSPI.
3. Muzaffarova, X. O'qitish jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalanish masalalari. Bola va Zamon jurnal. T, (2-2019).
4. Djurayeva, S. (2020). MAXSUS TA'LIM JARAYONIDA PEDAGOGI TEXNOLOGIYALARNING SAMARADORLIGI. Архив Научных Публикаций JSPI
5. Djurayeva, S. (2020). BOLALARDA NUTQ TEMPINING BUZILISHI VA UNI BARTARAF ETISHNING KORREKSION USULLARI Архив Научных Публикаций JSPI
6. X.H.Muzaffarova (Jizzax- 2021) Maktabgacha logopediya .
7. Islomova, O. (2021). UMUMTA'LIM MAKTABLARI QOSHIDAGI LOGOPEDIYA SHAHOVCHALARI ISHINI TAKOMILLASHTIRISH BO'YICHA PEDAGOGIK TAVSIYALAR. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, (2). извлечено
от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/2619>

8. Islomova, O. (2020). UMUMIY TIPDAGI MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA BOLALAR NUTQINI TUZATISHDA SIFATLI LOGOPEDIK XIZMAT. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, (1).
9. Islomova, O. (2022). NUTQ BUZILISHLARI PSIXOPROFILAKTİKASIDA TURLI XIL PSIXOLOGİK O'YINLARNI TASHKIL ETISH. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(5). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/4821>
10. Islomova, O. (2022). NUTQ NUQSONLARINI KORREKSIYALASHDA "STEM" TIZIMIDAN FOYDALANISH. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(5). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/4824>
11. Islomova, O. (2022). MAKTABGACHA YOSHDAGI NUTQ NUQSONIGA EGA BO'LGAN BOLALAR XOTIRA XUSUSIYATI VA UNING RIVOJLANISHIGA TO'SQINLIK QILUVCHI OMILLAR. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(6). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/4823>
12. Ozoda Islomova, UMUMTA'LIM MAKTABLARI QOSHDAGI SHAHOVCHALARDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA KOMPLEKS LOGOPEDIK TIZIMLI ISHLARNI TASHKIL ETISH, Журнал Педагогики и психологии в современном образовании: Том 2 № 6 (2022): Zamonaviy ta'limda pedagogika va psixologiya fanlari
13. Islomova, O. (2020). MAKTABGACHA YOSHDAGI DUDUQLANUVCHI BOLALAR NUTQINI ZAMONAVIY O'YINLAR ORQALI KORREKSIYALASH. Scienceweb academic papers collection.
14. Islomova, O. (2022). NUTQIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNING BILISH FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA INOVATSION METODLAR. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(4).
15. Islomova, O. (2022). NUTQ NUQSONIGA EGA BOLALAR RIVOJLANISHIDA LOGOPEDIK O'YINNING AHAMIYATI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(4).
15. Islomova, O. (2022). NUTQ NUQSONLARI BO'LGAN BOLALARNING PSIXOLOGİK-PEDAGOGİK TUZATISH. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(4).
17. Islomova, O. (2022). UMUMTA'LIM MAKTABLARI QOSHDAGI SHAHOVCHALARDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA KOMPLEKS LOGOPEDIK TIZIMLI ISHLARNI TASHKIL ETISH. Журнал

Педагогика и психология в современном образовании, 2(2). извлечено от <https://history.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/4820>

18.Norbekova, B. S. (2016). YOSH VA O‘TISH DAVRI XUSUSIYATLARINING PEDAGOGIK QAROVSIZ O‘SMIRLAR KELIB CHIQISHIGA TA’SIRI. The edition is included into Russian Science Citation Index., 77.

19.Норбекова, Б. 2021. Духовное воспитание – как основа психологического воспитания. Общество и инновации. 2, 10/S (ноя. 2021), 105–109. DOI:<https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss10/S-pp105-109>.

20.Shavkatovna, N. B. (2022). AXBOROT TEXNOLOGIYALARI BILAN ISHLOVCHI SHAXSLARNING PSIXOLOGIK XOLATINING PATOLOGIYASI. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 658-662